

Nykysaksan kulttuurihistoria

■ MATTI KLINGE

Axel Schildt ja Detlef Siegfried: *Deutsche Kulturgeschichte. Die Bundesrepublik von 1945 bis zur Gegenwart*. Hanser Verlag 2009.

Vastikään ilmestynyt Saksan (liittotasavallan) kulttuurihistoria vuodesta 1945 nykyaikaan on kiinnostava kirja sekä käsiteltävän aikakauden kannalta – miten paljon muuttui, miten paljon jatkui! – että aikakausten jaottelun, periodisaation, näkökulmasta sekä kulttuurihistorian käsitteen ja kentän kannalta.

Kulttuurihistorian vaihtelevat merkitykset

Kulttuurihistoria on saksalainen käsite, joka tietävästi on Saksan ohella käytössä oikeastaan vain Suomessa ja Ruotsissa. Meilläkin tälle sanalle on annettu varsin vaihtelevia sisältöjä, joita voi tarkastella kolmen eri aikakausina julkaistun *Suomen Kulttuurihistoria* -kirjasarjan näkökulmasta, tutustumalla samannimisten turkulaisten yliopistollisten oppitulojen tuloksiin tai vierailemalla Lundin suuressa, nimenomaan kulttuurihistorialle omistetussa, museokompleksissa. Parhaillaan Ruotsissa ilmestyy moniosainen *Signums svenska kulturhistoria*. Se on monin tavoin ansiokas, mutta siinä jää askarruttamaan sama kuin suomalaisessakin traditiossa: varsinkin uusimpaan aikaan tultaessa ulkopuolelle on jätetty lähes kokonaan yliopisto- ja tiedekulttuuri sekä korkeampi kuvataiteen, musiikin ja kirjallisuuden maailma. Aika lailla sivuun

jää myös se näkökulma, jota vastava, melko uusi tanskalainen kirjasarja korostaa nimessään *Dansk Identitetshistoria*. Kaikkein uusin suomalainen kulttuurihistorian sovellus on saanut nimekseen *Arjen historia*. Se asettuu sosiaalishistorian, kansatieteen ja sosiologian välimaastoon, kun taas ”korkeakulttuurista” kiinnostunut lukija saa tukeutua Peter von Baghin *Siniseen lauluun*, joka on ansiokkaasti näkemyksellinen, muttei tavoitteeltaan kattava tai tieteellinen.

Kulttuurihistorian käsitteestä avautuu laaja näköala museoihin, jotka ovat historian, nimenomaan kulttuurihistorian sovelluksia.

Talous- ja sosiaalishistoriallisesti sekä kansatieteellisesti painottuvasta kulttuurihistoriallisesta näkemyksestä tuli meillä niin voimakas, että 1940-luvulta alkaen pidettiin tarpeellisena perustaa erityisiä poliittisen historian oppituloja valtio- ja sotahistoriaa sekä uusimman ajan historiaa varten. Sellaisia ei lie muualla maailmassa, ja voi kysyä, oliko ratkaisu kovin onnekas.

Päinvastoin kuin sosiologia, suomalainen historiankirjoitus ei ole saanut juuri lainkaan vaikutteita Ranskasta. Kuuluisassa *Pléiade*-sarjassa ilmestynyt kuusiosainen, maailmanlaajuisia näköaloja avaava tapojen historia *Histoire des mœurs* (Gallimard 1991) on tavattoman monialainen ja inspiroiva. Filosofialla, kielitieteellä ja antropologialla on siinä tärkeä, läpikäyvä osuus.

Muutamia vuosia sitten ilmestyi kulttuuri-sanaa yllättäen painottavana neljänä hyvin paksuna osana *Dictionnaire culturel de la langue française*, joka on ranskan kielen historiallis-etymologinen sanakirja, mutta johon sisältyy satoja laa-

joja käsitehistoriallisia artikkeleita kaikenlaisista keskeisistä teemoista, esimerkkeinä ranskan m-alkuisista sanoista avioliitto, laivasto, valhe, äiti, matematiikka, materia, mekanismi ja aamu.

Saksan esimerkki

Axel Schildtin ja Detlef Siegfriedin *Deutsche Kulturgeschichte* poikkeaa eräässä suhteessa suuresti edellä mainituista suomalaisista kirjasarjoista ja muistuttaa *Signumin* ruotsalaista: sen vähät kuvat ovat pieniä ja mustavalkoisia. Ehkä se on ajan merkki. Luotetaan tekstiin ja lukemiseen sekä tiedostetaan, että suuri kuvamäärä voi olla epäanalyttistä ja johdattelevaa. Tekstiä on vastaavasti paljon enemmän – se on myös monipuolisempaa. On ilmeistä, että yhden tai kahden asiaan paneutuneen etevän kirjoittajan työ on parempaa kuin monien tekijöiden kontribuutioista koostuva kokonaisuus, jossa yhteyksien hahmottaminen jätetään helposti lukijan tehtäväksi.

Aikakaudet

Saksan sodanjälkeisen ajan kulttuurin jaottelu tarjoaa myös Suomen kannalta mahdollisia ryhmitelyjä. Ensimmäisenä on vuosien 1945–49 periodi, joka käsittelee aineellista pulaa, henkistä etsimistä, kulttuurinnälkää ja oppilaitosten avaamista uudelleen. Elokuva, teatteri, radio, lehdistö, urheilu ja viihde: katkos entiseen ja paljon jatkuvuutta. Vastaava jälleenrakennuksen aika koettiin sodan hävinessä Suomessakin. Saksa oli miehitetty ja Suomessa oli liittoutuneiden valvontakomissio, kunnes päästiin ainakin ulkonaisesti itsenäiselle kannalle. Saksassa suhde edeltävään kauteen oli tietenkin se-

kä jyrkempi että arempi asia, mutta kulttuurinen katkos ei ollut niin syvä kuin miltä se myöhemmin on näyttänyt.

Aikakausi 1950–57 oli Saksassa ”liittotasavallan perustamisaikaa” eli uuden valtiollisuuden nousua, kuten Suomessakin, joka liittyi Pohjoismaiden neuvostoon ja Yhdistyneisiin Kansakuntiin. Asumistaso alkoi parantua, kodinsisustus ja kodinkoneet olivat tärkeitä elementtejä, lapsia oli paljon. Taiteessa ja kirjallisuudessa alkoi vaikuttaa kriittisyys, abstraktisen etsiminen, ”moderni konservatismi”, euroopalaisuus – ja kulttuuripessimismi. Sitä seurasivat dynaamiset vuodet 1957/1958–65, joita leimasivat autojen ja television yleistymisen, amerikkalaisuuden vaikutus, kulttuurikulttuurin nousu, atomivoima, kaupungistuminen, idän ja lännen propagandakilpailu ja debattikulttuuri. Sekä Saksassa että Suomessa sosiaalidemokratia oli nousussa.

Sosiaalidemokraatit nousivat valtaan Suomessa vuonna 1966 ja Saksassa vuonna 1969, vuosien 1966–73 ”transformaatioperiodina”. Tätä vaihetta leimasi Yhdysvalloista levinnyt Vietnamin sodan vastustus ja atomipomminvastainen rauhanideologia, ulkoisesti se heijastui varsinkin nuorison pukeutumisessa ja käytöksessä. Uudenlaisissa klubeissa ja diskoteekeissa vallitsi seksuaalisen vallankumouksen – ja meillä oluen ”vapauttamisen” – uusi tunnelma, levysoittimet ja stereot levittivät propagandamusiikkia, homoseksuaalisuus alkoi ”tulla muotiin” ja ja huumeiden käyttö levisi sekun Amerikasta. Poliittista elämää värittivät erilaiset vastarinta- ja vähemmistöliikkeet sekä kiinnostus ”kolmanten maailmaan”. Nel-

jäkymmenluvun suuret ikäluokat olivat nyt nuorina aikuisina itsetietoisia ja äänekkäitä. Suuret muutospaineet kohdistuivat kaikkiin taiteen lajeihin, koulutukseen ja teellisen elämän organisaatioihin. Sekä optimismin että pessimismin sävyt tuntuivat voimakkaina.

Vuosien 1974–82 vaihe on saanut ”kansalaisyhteiskunnan” otsikon. Saksassa suuri maahanmuutto alkoi vaikuttaa näkyvästi kaupunkien elämään, Suomessa taas oli äskettäin koettu suuri maastamuutto. Rauhaliike, vihreä liike ja naisasialiike nousivat etualalle, Saksassa oli terrorismin, meillä stalinismin aalto. Videofilmit ja valokuvataide sekä rikosromaanien suosio kuuluvat tähän aikaan. Samalla alkoi paluu ”sitoutumattomuuteen”, siis julistavan taiteen laskuun. Tähän vaiheeseen osuivat öljykriisit syvälle ulottuvine vaikutuksineen. Kirkon ja uskonnon asema alkoi taas voimistua.

Vuosien 1983–90 aikakausi oli Saksassa ”itsensä tunteamisen” eli uuden kansallisen omanarvontunnon aikaa, ja samaa voi sanoa Suomestakin. Molemmissa nousivat 1980-luvulla hallitusvaltaan modernin oikeistolaisuuden edustajat. ”Postmodernismi” ja ”postmaterialismi” toivat näkyviin uutta kiinnostusta historiaan, museoihin, merkkipäiviin ja kansallisiin symboleihin. Menneisyyden tulkinnosta tuli tärkeitä kysymyksiä, välillä unohdettu keskiaika nousi kiinnostuksen kohteeksi ja vanhojen rakennusten restauroinnista tuli aivan olennainen asia aikaisemman modernisuuden palvonnan sijaan.

Kulutuskulttuurissa oli suuria muutoksia: italialaista ruokaa, ruotsalaisia kaappeja. Rakkauden, avioliiton ja vanhemmuuden kä-

sitteet sekä käytännöt muuttuivat nopeammin kuin ennen. Video ja tietokone tulivat markkinoille ja alkoivat nopeasti yleistyä. Pukeutumiskulttuuri muuttui sekini, ja aikakauslehdistön visuaalisuus sai uusia muotoja. Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen aloitettua aseriisunnan alkoivat uudet eurooppalaiset tuulet puhaltaa myös kommunistisessa Euroopassa; tätä seurattiin etenkin juuri Saksassa ja Suomessa. Neuvostoliiton *perestroika* ja *glasnost* vaikuttivat Saksassa ja Suomessa sekä mielialoihin että Itä-Euroopan asioiden ajankohtaisuuteen.

Vuodesta 1990 alkoi uusi nykyaika, jolloin Saksojen yhdistyminen, Neuvostoliiton hajoaminen ja Euroopan unionin muodostaminen vaikuttivat tietenkin identiteetteihin ja mentaliteetteihin. Ja samoin digitalisaatio, internet, matkapuhelimet, lentomatkojen suuri nousu sekä samalla ”poliittisen korrektiuden” mielipidekontrollit. Elektroninen murros vaikutti taiteen ja kirjallisuuden muotoihin. Mielenkiinto siirtyi kolmannesta maailmasta Euroopan yhtenäisorganisaatioiden vahvistamiseen ja kehittämiseen, muun muassa suuren opiskelijavaihdon merkeissä. Urheilutapahtumien identiteetti-merkitys nousi, samalla alkoi juutalaisten historia saada suurta huomiota osakseen. Neuvostoliiton ja Itä-Saksan traditiot kiellettiin voimakkaasti sekä alettiin kiinnittää huomiota juutalaisvainojen historiaan ja menneisyyden moraaliseen tuomitsemiseen.

1990-luvun alkupuoli meni Suomessa syvän talousoikelman ja sen poliittisten seurausten merkeissä. Saksassa DDR:n liittäminen liittotasavaltaan merkitsi val-

tavia menoja ja henkistä uudeelleen orientoitumista kummallakin puolella. Se oli uuden eurooppalaisuuden ratkaiseva tapaus ja signaali, jota seurasi Maastrichtin sopimuksen aikaansaama valtioliitto. Sen symboliksi huipentuivat seuraavan vuosikymmenen taitteessa euro ja Schengen. Saksa luopui D-markan suvereenista asemasta, ja Suomi pelastui heikon markan vaaroista. Euroopan integraatiosta ja maahanmuuttajista tuli suuria kysymyksiä, mutta kansa innostui eniten urheilukilpailuista ja potkupallosta. Kriisialueena oli ensin Balkan, sitten sota siirtyi Kaukasiaan, Irakiin, Afganistaniin sekä muualle, etäämmäs Saksan ja Suomen mielenkiinnosta.

Kulttuurin käsite

Miten kulttuuri käsitetäänkin, se tarkoittaa joka tapauksessa hyvin monenlaisia asioita. Historiankirjoituksen tulee kuitenkin pyrkiä saamaan kuvauksensa tai kertomuksensa piiriin koko inhimillisen elämä ja toiminta. Mahdoton, mutta silti välttämätön pyrkimys.

Tietenkin edellä kuvattu aikakausijako on sekini vain tärkeä väline menneisyyden tavoittamiseen. Ovathan ihmiset yleensä eläneet ja kokeneet kaksi tai useampia näistä kausista huomaamatta omassa elämässään selvästi, milloin ja miten ajat ovat muuttuneet. Sektoritain ovat tietysti poliittisen, taloudellisen, taiteellisen, sosiaalisen ja muiden elämän alueiden tarkastelut hyödyllisiä, tarkastelukulmaa rajatessaan ne kuitenkin sulkevat tärkeitä todellisuuden alueita näköpiirin ulkopuolelle. Voi olla, että kulttuurin laaja käsite voi juuri epämääräisyydessään tarjota parhaat mahdollisuudet saada men-

neisyyden koko rikkaus kuvauksen piiriin.

Edellä mainittiin, että Suomessa on laadittu useita *Suomen Kulttuurihistoria* -teoksia, kaikki monien kirjoittajien yhteistyön tuloksina ja siksi ainakin osin vailla selvää yleisnäkemyä. 1930-luvulla ilmestyi Gunnar Suolahden ja Eino Jutikkalan nimiin sitoutuva neliosainen, usean kirjoittajan teos, sitten vuoden 1980 vaiheilla Päiviö Tommolan toimittama samanniminen kolmen paksun osan sarja ja 2002–04 jälleen neliosainen, Laura Kolben johdolla toimitettu sarja, jonka joka osalla oli oma toimittajansa.

Mutta kaikella on edeltäjänsä. 1900-luvun alun yhteispohjoismainen suursatsaus *Världskulturen* ja sen mahtava moniosainen suomalainen vastine *Maailmanhistoria* olivat paljon enemmän kulttuurihistoriallisia kuin aikaisemmat ja myöhemmät maailmanhistoriat. Näissä aikaisemmissa tuntui voimakkaammin saksalainen, myöhemmissä anglosaksinen vaikutus. Jälkimmäisessä on poliittisella- ja sotahistorialla voimakas painotus. Saksalaisesta kulttuuri- piiristä oli kotoisin Suomessakin syvällisesti vaikuttanut Egon Friedellin *Uuden ajan kulttuurihistoria* 1930-luvulta – siinä kulttuurihistorian kansatieteellissävyinen puoli ei tule lainkaan esiin. Ranskassa taas filosofia ja sosiologia ovat kiinteässä yhteydessä historian maailmaan. Taide ja uskonto kuuluvat kulttuuri-käsitteen sisältöön. Niidenkin mainitseminen osoittaa, miten haastavaa – ja siksi mahdollisuuksia avaavaa – kulttuurihistorian kirjoittaminen on.

Kirjoittaja on professori (emeritus).